

Morgendug og #MeToo

Et møde med en af Henrik Pontoppidans mindre kendte krøniker

NILS GUNDER HANSEN

Henrik Pontoppidan skrev mange korte tekster i den tidlige del af sit forfatterskab. En vis del af dem kaldte han for "krøniker". De adskiller sig klart fra de af hans noveller som er genre-mæssigt realistiske tekster, som regel med socialt indhold (*Fra hytterne*) eller politisk indhold (*Skyer*). Krønikerne ligner mere eventyr, fabler, sagn – og så alligevel ikke helt. For selv om nogle af dem udspiller sig i et "mytisk" landskab, foregår ganske mange også i en realistisk beskrevet verden. De synes at have en ambition om at formulere et generelt udsagn, et stykke ordsprogsagtig visdom, selv om det ikke nødvendigvis bliver ekspliciteret. De er dog ikke højtidelige. Der er også parodier iblandt og eksempler på ret brutal satire. Krønikerne er med andre ord en blandet landhandel. Nogle er blevet meget berømte som *Ørneflugt*, der af mange er blevet læst som en signatur-tekst for hele forfatterskabet; andre er mere ukendte. Trods den samlede genrebetegnelse er det altså meget forskellige og også kvalitetsmæssigt ganske uegale tekster.¹

Jeg læste krønikerne for første gang for nogle år siden og kendte kun *Ørneflugt*. Den tekst, der gjorde uforholdsmæssigt størst indtryk på mig, var *Morgendug*. Jeg lå fredsommeligt på min seng med en pude i ryggen, og da jeg nåede til en bestemt passage i den korte tekst, blev jeg grebet af en desorientering og uro, der havde svært ved at slippe mig igen. Siden da har jeg brugt *Morgendug* i undervisningen til tre forskellige hold af studerende, og jeg har også anvendt den til eksamen. Måske er en vis normalisering af mit forhold til den ved at indfinde sig.

Men hvad var det, der skete dengang? Jeg læste krøniken på toppen af en af #MeToo-debattens første bølger, og det var grangiveligt, som om teksten og fortiden talte direkte ind i nutiden og greb mig om struben med sin beskrivelse af en situation, der balancerer på kanten af et overgreb eller en overskridelse af en ung piges grænser. Nu findes der andre overgrebsfortællinger i Pontoppidans værk, så det er ikke i sig selv et usædvanligt motiv for ham. Men man er som læser ofte rimeligt godt forberedt på, hvad der vil ske. Det er man ikke i *Morgendug*.

1. Om udgivelseshistorikken bag Pontoppidans krøniker kan man læse nærmere på <https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/boeger/kroeniker/> Mellem førsteudgaven og de senere udgaver sker der en vis udskiftning af tekster.

Situationen er uventet; den virker umotiveret og akavet. Og det er, som om teksten har svært ved at tilvejebringe en kontekst for situationen, som om den eller forfatteren også selv bliver mystificeret. I det følgende vil jeg parafrasere teksten og iblande parafrasen forskellige analytiske iagttagelser.²

TO UNGE MÆND DRAGER UD EN MORGEN

Morgendug handler om ungdom, forventning, livsappetit. To unge og unavngivne mænd kører ud en meget tidlig sommermorgen fra et landligt gæstgiversted. De skal til marked med telte, boder, lirekasser, dans, drik og al slags lystighed. Og de glæder sig, især den ene. Med ham som "følelses-rør" (snarere end talerør) formidler teksten den særlige følelse, man har som ung, når man skal til en fest, man har set meget frem til. Man er så glad og forventningsfuld, at det er, som om festen allerede er i gang. I vore dage hedder det, at man holder "warm up". Nogle gange kan der ske det, at den bedste del af festen viste sig at ligge før festen. Sådan bliver det i en vis forstand i denne historie.

Et marked var en stor begivenhed på landet: Den helt store afbrydelse af hverdagens trummerum. Det var ikke bare en lokal fest i sognet, hvor man så alle dem, man kendte i forvejen. Nej, man mødte en masse mennesker fra andre sogne, samt alle mulige gøglere, handelsfolk, farende svende. Der var muligheder for dramatik: slagsmål, kærlighed, død, overskridelse, epifani. Markedet er da også et yndet motiv i litteraturen. I dansk sammenhæng kan man nævne *Sanct Hansaften-spil* af Oehenschläger og *Midsommerfesten* af Martin A. Hansen.

Når man begynder at læse teksten, er man spændt på, hvad der mon skal ske. Mon de når frem til markedet? De vil nok komme til at opleve et eller andet på vejen. Something Happened on the Way to Heaven, som Phil Collins synger ...

Vi læser altid tekster i en anticipation af, hvad der vil ske. I dette tilfælde er vi muligvis forvirrede af den latente modsætning mellem tekstens motiv – markedet, hvor så meget kan ske og blive udfoldet – og så tekstens korthed. Hvad kan der overhovedet nå at indtræffe? En ulykke, måske ligefrem en tragedie, eller en komisk udgang, en punktering, noget bittersødt? Et eller andet skal pointeres snarere end foldes ud, for det sidste er der ikke plads til. Pointering passer også meget godt til krønike-genren, som Pontoppidan praktiserer den.

Ungdommen og forventningen bliver natur-metaforiseret i titlen *Morgendug*. (Teksten hedder i en tidligere udgave *Svend Morgendug* af grunde, vi skal komme tilbage til). Det er tidlig morgen ved tekstens begyndelse, det er tidligt i livet hos de to hovedpersoner. Der er en friskhed og en sprødhed over alting, det hele skal først lige til at begynde. Selv om den fortalte tid i teksten kommer til at strække sig over næsten et helt døgn (og næsten et helt liv), er det gennem titlen morgenstemningen, forventningen, der er afgørende i teksten.

---

2. Som bekendt skrev Pontoppidan ofte flere versioner af sine tekster. På https://www.henrik-pontoppidan.dk/text/kilder/boeger/kroeniker/morgendug_sml.html kan man finde en synoptisk oversigt over de tre forskellige udgaver af "Morgendug", der findes. Jeg holder mig i nærværende artikel til den seneste udgave.

Er der ånd i naturen? Der bygges kraftigt op til det, da vognen kører gennem landskabet i den tidlige morgen; der udfolder sig et vældigt natursceneri, som er lidt tvetydigt: Der er kulde og tåge, en fortroldet stemning, ingen elverpiger, men sølvhvid bølgende engdamp; solen dukker bloddryppende op af tågehavet, det er, som om de rider på en frådeskummende sø, hvor skove og landsbyer dukker op som små øer.

ANTI-ROMANTISKE KRÆFTER PÅ SPIL

Pontoppidan er efter-romantiker, både af temperament og i litteraturhistorisk forstand. Den er ham dog i kødet båret, romantikken, sagde hans gamle mor om ham.³ Han er romantik-skeptiker, men det er han også, fordi den drager ham så meget, at han må uddrive den igen og igen. Han elsker at lege med den. Det gør han i den vældige naturbeskrivelse, og spørgsmålet er, om det også sker på et mere overordnet tematisk niveau i *Morgendug*.

Allerede på det konkrete plan i teksten er der dog modgående, anti-romantiske eller realistiske, kræfter på spil. Det er så koldt, at selv den loppe, som den ene unge mand, den mere nøgterne af de to, har erhvervet sig om natten på gæstgiveriet, begynder at fryse på ryggen af ham. Der er den gamle kusk, der skalkagtigt foreslår de unge mænd en opstrammer på vejen, hvorefter en gråhåret mandsling bruger et helt kvarter – man tager sig god tid derude på landet – til at rumstere med flasker og glas inde i sit hus, hvorpå han til sidst kommer ud og serverer en mørkebrun væske og også et par stykker kandissukker, som han dog først med håndbagen renses for fnug og gamle skråtobaksblade. Ikke så lækkert, ikke så romantisk, demonstrativt realistisk.

Men der er piger, ikke elverpiger, men bondepiger i deres bare særkeliv. De kigger ud af vinduerne. Ungersvenden bliver meget opstemt, kysser på fingeren og lægger hånden på hjertet. Pigerne skoggerler efter ham, da vognen kører ud af landsbyen igen.

Det stemningsmæssige univers i *Morgendug* er ikke udelt. Den yngste af de to mænd er den forventningsfulde og begejstrede. Han karakteriseres som en “uforbederlig Galgenfugl”. Han er overdreven indtil det maniske. Det er en naturlig del af hans person og charme, fornemmer vi. Den lidt ældre af de to er den fornuftige og observerende. Kusken, den gamle mand, pigerne, der ler, køerne, der kigger undrende efter den unge mand, da han begynder at synge, er kontrastindslag med en komisk tone. Det signaleres dermed, at tekstens særlige stemning, forventningen, ikke gælder for alle. Det er en følelse, der kan tilhøre en særlig livsfase. Oven i købet gælder den mere den ene hovedperson end den anden. Det antydes dermed også, at “ånd” og stemninger i naturen kan være projektioner af subjektive følelser. Måske er det den unge mands særlige stemning, der er ånden

---

3. Formuleringen falder i et brev og lyder: ”Realismen er ham i Klæderne skaaret, mens Romantikken er ham i Kjødet baaret. Jeg haaber, han snart bliver kjed af at løbe i de fremmede Klæder.” https://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secbreve/oxenboell_marie/1886_12_17.html.

i naturen og ånden i teksten. Måske kan følelser være så stærke, at man tror, der er et “modsvar” derude, selv om der kun er én selv.

Hvor stemningen i *Morgendug* er delt, virker det også, som om fortællingens rum er scenisk eller perspektivisk opdelt. De unge mænd bevæger sig gennem naturen, dagen, landskabet, de små landsbyer, og nyder det som et sceneri, fuldt af potentielt tjenende ånder. Mens naturen er tvetydig, indtil solen får magt, er de små bondehuse skildret meget idyllisk. Der er noget vaudeville-agtigt over dem. Vi er fjernt fra de faldefærdige rønner i Pontoppidans indignerede noveller. Bønderne morer sig på deres “tilskuerpladser” omvendt også over de tilrejsende. Der er på den måde en klasse-dimension i teksten, en dobbelt-scenisk effekt. De unge mænd drager igennem landskabet til underholdning og beskuelse, pigerne skogrer, køerne kigger. Den unge mand er romantikken, køerne er realismen, og disse litteraturhistoriske paradigmer er også klasse-positioner. Romantik er noget, man skal have overskud eller livsstil til.⁴

TO STEDER, HVOR TEKSTEN TØVER

Morgendug er som nævnt en mærkelig tekst. Det er, som om handlingsforløbet tøver og foruroliger to steder, der ligger lige efter hinanden. På et tidspunkt stormer den unge mand ind i et ensomt beliggende lille hus, på skrømt for at spørge om vej, reelt fordi han har set glimt af et blondt pigebarn bag ruden. Det er skjult for os, hvad der foregår inde i huset. Det er det eneste sted i teksten, hvor de to hovedpersoner er adskilt, og den bærende synsvinkel dermed er delt eller rettere forbliver hos den sekundære af de to. Vennen snakker fornuftigt med kuskens, imens hans ven er inde i huset. Men hvad sker der derinde? Der går fem minutter, der går ti minutter, hans ven begynder at blive urolig ...

Vi taler ofte om “huller” i moderne tekster, hvor vi selv skal lægge til og regne ud, og i mange tilfælde er det teksten selv med sine implikationer eller vores kulturelle forventninger, der leder os med hensyn til, hvordan vi skal fylde hullerne ud. Men det her er mærkeligt. Det er mere, som om den fortalte tid bare er gået, uden at vi kan finde noget meningsfyldt at putte i den. Da de to, den unge mand og den unge pige, kommer ud af huset, virker det, som om de først lige har mødt hinanden, som om han intet ved om hende, som om den tid, der er gået inde i huset, er passeret sporeløst hen over dem begge.

---

4. Jf. Pontoppidans kritik i *Ung Elskov* af de romantiske kærlighedsidealere, som kultur- og embedsborgerskabet gerne vil præge eller fortolke bondestanden med. Man mærker også i *Morgendug* en genklang fra andre tekster i forfatterskabet, hvor forfatteren satiriserer mere grumt over kulturborgerskabets grundtvigsk inspirerede idyllisering af almuelivet på landet. Det vil de velaflagte borgersønner gerne gæste, udforske og måske fortabe sig i som i romanen *Vildt*. Der er også en seksuel natur, kvinderne på landet, der byder sig til for deres udforskning. Vi finder som nævnt overgrebsmotivet flere steder i forfatterskabet: gårdejersønnerne der tager for sig af retterne ved landarbejderdøtrene (f.eks. i *Idyl*) eller borgerdrengen, der gerne vil fornøje sig med pigen fra landet, som er kommet til byen, men ikke har seriøse intentioner og slet ikke ifølge sin mor (*Sandinge Menighed*).

Den anden gang, hvor teksten foruroliger, er så netop her, hvor hun er kommet med ham uden for huset for at vise vej, og hvor han ikke kan slippe hende og er lige ved at blive nærgående for at få hende med til marked. Her er vi til stede og kan observere, hvad der foregår. “Jeg vil så gerne danse med Dem hele natten. Dersom De ikke kommer, så hænger jeg mig”. Det er overkådt kurmageri og bejlen. Men der er også en foruroligende eskalering. Hvornår tipper det overstadige og sjove over i noget grimt? Er han lige ved at begå overgreb? Tænker man i en nutidig kontekst. Men måske ikke bare her, for vennen bliver også urolig. Det er, som om den unge mand og pigen begge er forvandlede eller mærkede. Hvorfor giver han ikke op? Hvorfor er han så opkørt og desperat? Og hvorfor er hun så mærkelig? Er hun “frosset”, som det hedder nu om dage? Hvad er der mon foregået inde i huset? Han bliver ved og ved med en stemme, et minespil, en bevægelse, der slet ikke ligner ham. Hvad pokker havde du gjort ved pigebarnet? Spørger vennen, da den unge mand endelig sætter sig op på vognen igen for at køre videre med uforettet sag.

Så kommer der et antiklimaks. Markedet bliver slet ikke, hvad de havde håbet. Det skildres meget kort. Otte linjer bruger teksten til at afhandle det, der skulle have været kulminationen. Men der kommer uro igen, da de på tilbaketuren på vognen om natten nærmer sig huset og nu kører forbi det den anden vej. Vognsædet formelig ryster under galgenfuglen, der ikke er så lystig mere.

Det er ikke en ny mærkelig scene, men vel mere et lidt fjernere ekko af de andre. De kører som sagt forbi. Den unge mand nævner da “eventyret om Svend Morgendug”, som vist nok er en reference opdigtet af Pontoppidan. Svend Morgendug rejste forbi sin lykke uden at kende den. Hvordan skal vi fortolke det udsagn? Beroliger han sig selv gennem denne reference? Han har ikke været på grænsen til at forløbe sig, han har ikke ødelagt dagen for sig selv og sin ven, for det var sit livs potentielle lykke, som han mødte, og som han nu rider forbi, men han kan vel ikke mene det. Det er mere et forsøg på at undskylde og forklare sig. Det er, som om han har været i en trance, bjergtagen, under indflydelse af en anden magt. Nu trænger de vist til en cigar.

Pontoppidan kan godt lide at opdigte referencer, men hvorfor mon? På det fortalte plan får personen givet dybde til det, han har foretaget sig eller oplevet; det er ikke tilfældigt eller primitivt, det resonerer med et dybere, overleveret og anerkendt meningsunivers. Forfatteren kan synes at gøre det samme: Det motiv, han lige har fundet på og udfoldet, får et større vingefang, en større flyvehøjde. Men når læseren finder ud af, at referencen er opdigtet, fremstår forfatteren mere, som om han vil punktere det oppustede. Det er igen satire over romantikken, både den litterære romantik, der dyrker folkeeventyret, og den dagliglivets romantik, hvor man besmykker sin drift med anelser og sammenhænge. Ikke uden grund kaldte Paul V. Rubow krønikerne for “ironiske eventyr”.⁵ Men nu skal vi selvfølgelig huske på, at Pontoppidan også altid kæmper med romantikeren i sig selv.

---

5. Det gjorde han i sin artikel om Pontoppidan i Dansk Biografisk Leksikon https://biografiskleksikon.lex.dk/Henrik_Pontoppidan.

TO GAMLE MÆND SER TILBAGE PÅ DERES FJERNE UNGDOM

Morgendug findes i tre versioner. Den første er fra 1888 og stod i en *Julekalender*. Omarbejdet og nu under titlen *Svend Morgendug* kom den i 1890 i *Folkelivsskildringer*. Den tredje og definitive version, som er den, jeg har læst og paraphraseret i det ovenstående, kom i 1899 i *Fortællinger*. Den store og dramatiske forskel på denne tredje og de to foregående versioner er, at der i den sene er vedføjet en slutning. Mange år efter sidder de to mænd som gamle og ser tilbage, hvor de to tidligere versioner begge slutter med, at de tager en cigar ude på vognen.

I epilogen er de blevet "satte mænd og lykkelige Familjefædre". Den ældre har været præst på landet, den yngre er pensioneret toldembedsmand og etatsråd. Med mellemrum opsøger de hinanden og ser tilbage på studenterdagene, mens de ryger deres lange piber.

"Ud paa Natten, naar de endelig begyndte at blive trætte, og Piberne var gaaet ud, sagde da regelmæssigt den yngre efter nogen Tids tankefuld Tavshed: "Og kan du saa huske den Morgen derovre paa Fyen ... da vi kørte til det Kildemarked?" "Ak ja, ja vist," svarede Præsten lige saa regelmæssigt og rokkede smilende med sit store Hoved. "Jeg havde faaet en Loppe paa mig i Gæstgivergaarden, kan jeg huske." "Kan du ogsaa huske, at vi standsede udenfor et lille Hus for at spørge om Vej, og at vi der saae en ung Pige -" "Ja, javist ... Hun var smuk, ikke?" "Ja - hun var smuk," gentog Etatsraaden stille efter en ny, tankefuld Tavshed; - han sad med det fine Hoved støttet paa sin hvide, velplejede Haand og saae drømmende ud for sig. Saa lykkelig og forelsket han end som Ægtemand havde været, og saa højt han ogsaa paa andre Maader var bleven begunstiget af Skæbnen - han kunde aldrig slippe Forestillingen om, at hans sande Lykke hin dugbesprængte Sommermorgen havde krydset hans Vej."

Hvad betyder det, at slutningen, hvor de to sidder som gamle mænd, er tilføjet? Hvad giver det til fortællingen? Nogle fortolkere mener, at det er uheldigt. Pontoppidan overtydeliggør sin pointe, og hvad er det lige for en pointe? Er det ikke bare noget sentimentalt bavl? Sådan noget gamle mænd elsker at snakke om: hvad nu hvis ... Og bliver det hele ikke lidt forlorent: den uforpligtende leg med forspildte muligheder, samtidig med at man har klaret sig umanerligt godt i livet, og gu' ved, hvordan det gik med Ane, som den unge pige hed. Hun fik måske ti børn og sled sig op. Retrospektiv romantisk selvbehagelighed. Er det den ætsende satire over den romantiserende og forfuskende livsholdning, som Pontoppidan fortsætter og forstærker med denne epilog?

Den mere positive udlægning vil være, at vi som læsere får vished for, at den flygtige begivenhed kom til at omspænde hele livet. Der *var* noget. Epilogen giver os garanti for det. Mindet *blev*. Ofte nok kan noget synes at gøre et stort indtryk på os, men inden for en overraskende kort tidshorisont er det væk igen. Hvilken økonomi, der er på færde ved disse ting, er ikke godt at vide. Nogle gange gør litteraturen en pointe ud af, at en oplevelse kan frisætte et minde som i James Joyce's novelle *The Dead*, hvor en sang pludselig fører den mandlige hovedpersons

hustru tilbage til en stor og tragisk tabt kærlighed i ungdommen. I *Morgendug* er der dog ikke tale om en sådan brat og associativ generindring. Den er tværtimod genkommende, i en tilsyneladende næsten rituel forstand, når de to gamle venner mødes. Det er altid det sidste, de taler om, når samværet har strakt sig til ud på natten, det yderste og mest ubundne, ungdommen generindret ved forventningens perspektiviske forsvindingspunkt, den kontrafaktiske anelse om et helt andet liv. Den lidt ældre kommer dog altid først i tanke om loppen, og sådan fortsætter Pontoppidan sin kontrast-teknik, også ind i epilogen.

Hvad skete der inde i huset de ti minutter? Som tidligere nævnt er det det eneste sted i teksten, hvor synsvinklen ikke er udelt de to venner imellem. Det er i sig selv bemærkelsesværdigt. Perioden inden i huset er som en sort kasse i teksten, noget der ikke lader sig gennemskue, noget der ikke melder tilbage. En profan udfyldning kunne være, at galgenfuglen bare snakker løs uden at sige noget videre i et forsøg på at charmere pigens mor, som befinder sig inde i huset. En anden mulighed kunne være, at Pontoppidan spiller på et romantisk fortryllesmotiv uden at føre det helt igennem. Den unge mand bliver *bjergtaget* inde i huset.⁶ Den almindelige tid og den almindelige verden suspenderes. Han bliver fanget i en stemning, han ikke kan komme ud af. Den forvandler ham og gør, at han er ved at forløbe sig, da de kommer ud i dagens klare lys. Den gør også markedet til en antiklimaks for ham og sætter sig i ham som et minde for livet.

ET SIDEBLIK TIL EN ANDEN KRØNIKE:

HAVFRUENS SANG

I en af de andre krøniker, *Havfruens Sang*,⁷ spiller Pontoppidan også på et romantisk motiv. Et selskab i en båd ude på havet ved aftentide bliver både fortryllede og urolige over en melodisk lyd, der ikke synes at komme nogetsteds fra. Det viser sig, at de er udsat for en spøg fra én af de tilstedeværende i båden. Pontoppidan lader således realismen punktere den romantiske stemning i krøniken. Alligevel er det som om realismen eller den profane forklaring ikke får det sidste ord. Der er noget fra fænomenet eller "atmosfæren", der på en eller anden måde svømmer med over i virkeligheden. Passagererne vover sig ikke mere ud på havet under deres ophold. I en af versionerne, dog ikke den sidste, gælder det sågar spøgens ophavsmand. Han kan heller ikke ryste en uro af sig, selv om han dog bedre end nogen kender sagens rette sammenhæng. Er det det samme "spill over"-effekt vi ser i *Morgendug*? Øjeblikkets fortryllelse følger med over i virkelighedens kontinuitet. Også selv om det er et trylleri, et illusionsnummer, man måske selv har tilvejebragt i kådhed og overstadighed. Eller er der alligevel ånd i naturen, noget, der svarer tilbage?

---

6. Professor Johnny Kondrup har analyseret dette motiv hos Pontoppidan i henholdsvis *Mimoser* og *Det forjættede Land*. *Morgendug* er dog ikke med i hans overvejelser. (Johnny Kondrup: *Bjergtaget. Illusion og forførelse fra Søren Kierkegaard til Karen Blixen*. Skive: Forlaget Wunderbuch 2019).

7. *Havfruens Sang* findes også i tre versioner som kan læses i synoptisk sammenstilling på https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/boeger/kroeniker/havfruen_sml.html.

Det ville i så fald blive ekstra pointeret af epilogen og det livslange perspektiv. Her veksles tider med tider. De ti minutter, hvor vi ikke ved, hvad der foregik, bliver i en vis metafysisk forstand vigtigere end de 40-50 års levet liv, vi går let hen over. Måske var huset portalen ind til et andet liv, måske gennemlevede de to unge det på de ti minutter inde i huset.

Da vi på et hold læste både *Morgendug* og *Ørneflugt*, påpegede en studerende, at begge tekster handler om længsel og anti-klimaks, en længsel der ikke indfries. I *Ørneflugt* må Klavs give op og skifte sin udlængsel ud med en hjemlængsel, blot for at blive skudt. I *Morgendug* forløber det på en noget anden måde; den unge mand møder på en måde længslens mål for tidligt og kommer derved uhjælpeligt forbi det. De to mødes et forkert sted på tidslinjen, deres møde savner den passende temporale indfatning.

Spørgsmålet om temporal indfatning kan lede os videre til den sociale og kulturelle indfatning. Flere af de studerende var inde på, at det anspændte og akavede i dialogen mellem ungersvenden og Ane kan forklares med klasse- og kulturforskelle. Hvad skal den unge pige egentlig sige til ham? Han har ikke nogle kulturelle koder, han kan nå hende med. Især ikke her, hvor de er ude af en relevant kontekst. Hvis hun var en ung borgerpige til et selskab i København, ville både kontekst og koder være på plads. Hvis han mødte hende om aftenen til markedet, ville i hvert fald konteksten være på plads. Hvis de var helt alene ude i en skov som den unge mand og fiskerkonen i *Vildt*, kunne han (hypotetisk set, for det tror vi ikke om den senere etatsråd) have prøvet at forføre hende eller tage hende med magt, men det går ikke her, for de er på ingen måde ude af en social og moralsk kontekst med moderen lige inden for døren og vennen og kusken på vognen. Det sociale øje er på dem. Han kan ikke gøre andet end at snakke, han siger alt for meget, og hun siger alt for lidt. Det kommer til at tage sig ud som en magnetisk frastødning, uanset hvordan de to unge ellers måtte se på hinanden. Det er denne afmagt, der får ham til at eskalere og tilsyneladende balancere på tærsklen til overgrebet. Kollisionen mellem eskalering og hæmning skaber den anspændte og pinagtige stemning i situationen, der også forplanter sig til læseren, i hvert fald til denne læser. Det er i virkeligheden ikke overgrebets mulighed, men situationens umulighed, der skaber uroen i teksten.

Kærlighedens (u)mulighed på tværs af kulturforskelle er et fremtrædende motiv i Pontoppidans liv såvel som i hans forfatterskab: Som ung forelsker han sig under sin rejse til Schweiz i en lokal bondepige, som voksen gifter han sig med en pige fra bondestanden, og de bliver senere skilt, da han forelsker sig i en kvinde fra sin egen stand. Romanen *Det forjættede Land*, hvor borgersønnen Emanuel Hansted gifter sig med bondepigen Hansine, kan ses som en kæmpestor udfoldelse af det møde, der i *Morgendug* forbliver punktuelt og uforløst. Krøniken lader sig dermed sagtens læse i såvel et biografisk perspektiv som i et forfatterskabsperspektiv.

Men man kan også vælge at læse den for sig selv. Den kan da læses på i hvert fald tre forskellige måder: som en satire over romantisk begejstring og livsfølelse, som en historisk tekst, hvor der bliver sagt noget om køn og klasse i perioden,

og endelig som en tekst med et esoterisk eller metafysisk anliggende, hvor den romantiske idé om den eneste ene tages alvorligt: Hun findes. Men det er også et spørgsmål om det rette øjeblik.

TILHØRER *MORGENDUG* OG *HAVFRUENS SANG* DEN FANTASTISKE LITTERATUR?

Lad mig afslutningsvis prøve at finindstille på det narrative forløb i *Morgendug* med et perspektiverende udblik til *Havfruens Sang*. Hvad sker der i disse tekster, hvor Pontoppidan leger med romantiske motiver eller indslag af noget uforklarligt? Til begrebslig og analytisk assistance kan man inddrage Tzvetan Todorovs beskrivelse af den fantastiske litteratur.⁸ Hos Todorov får den fantastiske litteratur læseren til at tøve: Han kan ikke afgøre, om han befinder sig i en naturlig eller overnaturlig verden. I mange tilfælde vil teksten til sidst afgøre sig for det ene eller det andet: det uhyggelige, dvs. den verden vi kender, eller det eventyrlige, dvs. det overnaturlige. Enkelte tekster formår at fastholde denne tøven hinsides det sidste punktum. De er dermed genuint fantastiske.⁹

Havfruens Sang følger et andet mønster, hvor et tilsyneladende overnaturligt eller uforklarligt motiv dementeres og finder sin naturlige forklaring. Den naturlige forklaring tilfredsstiller imidlertid ikke de implicerede, hvorfor krøniken ender med en tøven, der ligger hinsides den afgørelse, der burde have gjort en ende på den tøven, der går igennem det meste af sejlturen. Teksten er derfor næppe fantastisk i todorovsk forstand, fordi der afslutningsvis ikke er en "legitim" tøven hos læseren eller personerne; den udspringer i hvert fald ikke af noget objektivt i tekstens fiktive verden, men alene af personernes irrationelle følelser og stemninger efterlods.

Hvis man sammenstiller *Morgendug* og *Havfruens Sang* er der i begge tilfælde tale om, at atmosfæren fra det uforklarlige flyder med over i virkeligheden og sætter sig som en psykologisk eftervirkning. Der er dog ikke i *Morgendug* noget *eksplicit uforklarligt* analogt til havfruens sang. Man kan måske sige, at situationen inde i huset og mellem de to unge kun er implicit uforklarlig, dvs. mærkelig, og derfor bliver den da heller ikke eksplicit dementeret gennem en naturlig forklaring.

I *Havfruens Sang* er der en stærk længsel hos selskabet efter at intensivere naturoplevelsen, efter at få et "svar". Det er derfor, månen, med en ironisk pointering fra fortællerens side, skammer sig, da den lister hen over himlen; det er derfor, sangen kan virke så stærkt på selskabet, og det er derfor, spasmeren kan få sin idé: Han mærker længslen og udnytter den til sin spøg. Selv om Pontoppidan leverer en udfoldet naturbeskrivelse og naturstemning, gælder nok her, hvad Johan Fjord Jensen en gang har bemærket: "Over for naturen forholder han sig ironisk, hans

8. Se Tzvetan Todorov: *Den fantastiske litteratur – en indføring*. Randers: Forlaget Klim, 1989.

9. Man kan argumentere for, at *Den kongelige Gæst*, en af Pontoppidans små romaner, har denne karakter, fordi det ikke lader sig afgøre, hvem den mystiske gæst egentlig er og hvor han kommer fra.

naturbeskrivelser tilsigter kun sjældent at meddele en stemning, men udnyttes i reglen i handlingens satire.”¹⁰

I *Morgendug* er der også en stærk længsel hos ungersvenden efter livsopfyldelse, efter kærlighed, efter at få et “svar”. Her er det blot ikke fra naturen, med mindre man skal tale om den menneskelige natur, forstået som den mulige kærlighed mellem pigen og ham. Måske får han faktisk et svar, men ikke et, som han kan bruge til noget i situationen. Eller som han tør forfølge. Derfor sidder det livslangt i ham.

Hvorfor nævner ungersvenden eventyret om Svend Morgendug? Fordi han har brug for noget at beskytte sig med. Det er både en fortolkning af det, der skete, et forsøg på udfyldning af huller i teksten og en afskærmning imod det. Afskærmningen virker på kort sigt. De tager en cigar, og han løsriver sig fra stemningen. Men fortolkningen forbliver livet ud. Hvor personerne i *Havfruens Sang* ikke kan stille noget op med deres oplevelse og reaktionen på den – krøniken forbliver inden for den korte tidshorisont og arbejder ikke med nogen langtidsvirkning – etablerer ungersvenden i *Morgendug* et *fiktivt rum*, som han kan fastholde og bearbejde den i.¹¹

Er Pontoppidans krøniker ironiske eventyr? Gør han sig lystig over menneskenes børn, over, at de er så irrationelle eller menings-tørstende? Eller er han et eller andet sted solidarisk med deres romantiske længsler efter, at der dog må være mere mellem himmel og jord? Som så ofte ved denne forfatter, der er blevet fremhævet for sit *tvesyn*, kan det være svært at finde det endelige svar. De to krønikers narrative form viser dog, at tvesynet ikke behøver manifestere sig som et statisk uafgørlighedsperspektiv, der svæver over teksten som sådan. Det kan også melde sig i det narrative forløb som en psykologisk eftervirkning – kortfristet eller langfristet – hos personerne efter mødet med det uforklarlige, der måske ikke var noget, men så alligevel ...

ABSTRACT

Morgendug (Morning Dew), one of Henrik Pontoppidan’s early works, is a tale taking place in seemingly realistic set-up but actually containing an important and fascinating “mythical” element. In his article, Nils Gunder Hansen sets out to identify the “anti-romantic powers” on display in the short tale, focusing on

10. Se *Turgenjev i dansk åndsliv. Studier i dansk romankunst 1870-1900*. København: Gyldendal, 1961, s. 273

11. Begrebet om det fiktive rum har jeg lånt fra K. E. Løgstrup. Han introducerer det i sin metafysik. Det kan være en anelse gådefuldt, hvad han mener med det. Men det udspringer af hans tanke om, at vi kun kender tiden i en opstand imod den. Selv om tiden forstået som punktuelt øjeblikke hele tiden forsvinder for os, kan vi fastholde en tidsfølge ved at etablere den i et fiktivt rum, som når vi hører en melodi og kan eftergøre dens helhed i både erindring og foregribelse. Jeg vil udlægge Løgstrup således, at vi også gør opstand imod tilfældighed og meningsløshed ved at etablere ”fiktive rum”. Når vi benævner noget (kender du eventyret om Svend Morgendug?), der har overvældet os, skaber vi afstand til det og en forståelse for det på én og samme gang.

the short spells where one of two young men going to market is invited inside a farmer's house, clearly enchanted by one of the daughters of the house. Pontoppidan paraphrases a romantic theme of enchantment, suspending time, without clearly specifying the consequences of the event.

LITTERATURLISTE

- Fjord Jensen, Johan (1961): *Turgenjev i dansk åndsliv. Studier i dansk romankunst 1870-1900*. København: Gyldendal
- Kondrup, Johnny (2019): *Bjergtaget. Illusion og forførelse fra Søren Kierkegaard til Karen Blixen*. Skive: Forlaget Wunderbuch
- Løgstrup, K. E. (1983): *Kunst og erkendelse. Metafysik II*. Haslev: Gyldendal
- Todorov, Tzvetan (1989): *Den fantastiske litteratur – en indføring*. Randers: Forlaget Klim

Nils Gunder Hansen, f. 1956, er professor i tekst- og kulturanalyse ved Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet. Han er leder af Pontoppidan Centret sammesteds.